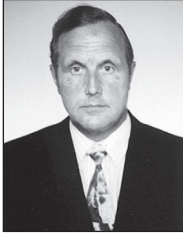

Eesti majandusedu perspektiivid

Jaak Leimann
Tallinna Tehnikaülikooli
professor

Enam levinud arvamuse kohaselt on Eesti olnud viimased kümmekond aastat majanduslikult edukas. Millised on majandusedu perspektiivid? Mida teha majandusedu tagamiseks?

Tänase hindamiseks ja tuleviku üle arutamiseks tuleb alustada minevikust. Meenutame 1991. aasta sügist. Eesti oli taas vaba. Valitses õnnetunne, optimistlik meeleolu. Nõukogude imperium oli lagunenu. Tundus, et maailm oli muutunud tublisti paremaks. Samas kasvas mure – iseseisvunud riigi majandus oli kriisis.

Meiega esimesi suhteid looma tulnud rahvusvaheliste majandusorganisatsioonide ja välisriikide esindajad küsisid, missugused on meie ressursid, millele loodame. Rääkisime oma ajaloolisest mälust, Hansa ajast, suhtelisest majanduse edukusest 20. sajandi alguse Tsaari-Venemaa oludes ja iseseisvana enne Teist maailmasõda. Rõhutasime eestlaste head haridust ja tahet ning oskust tööd teha. Pidasime vajalikuks selgitada oma turumajandusalast haridust. See tulenes meie lastetoast, kus meie vanemad olid üksikute meenutuste teel tutvustanud omaaegset toimunud Eesti riiki, kuid ka näiteks Soome televisioonist, mida olime aastakümneid jälginud. Lootsime heale geograafilisele asendile. Loomulikult andsime ülevaate oma nappidest, aga siiski märkimisväärsetest loodusvaradest. Neist põlevkivi ja mets on olulised tänaseni.

Olime kärsitud, tahtsime, et elu muutuks kiiresti paremaks. Minult kui tollaegselt majandusministrilt küsiti tihti hinnanguid, millal tuleme välja majanduslangusest. Olin realistlik, paljudele tundus, et pessimistlik, pakkusin: vajame viis aastat. Ligikaudu nii ka läks. Nagu nüüd teame, pöördus majandus 1990. aastate keskel kasvule. Mul ei olnud tollal ennustamiseks mingeid erimeetodeid, lihtsalt sisetunne.

Mõned hinnangud tundusid ka mulle pessimistlikuna. Majandusministeeriumi küllastas tollel 1991. aasta sügisel üks saksa professor. Kaks Saksamaad olid ühinenud aasta varem, meid huvitasid nende lahendused ja tulemused. Erilist huvi pakkus prognoos, kui kaua võtab aega Ida-Saksa integreerumine läänega. Professor vastas pikemalt mõtlemata: üks inimpõlv. Tollal tundus see hinnang mulle liiga pikana. Sama keel, sama kultuur, rikas Lääne-Saksamaa oma hiiglaslike ressurssidega toetamas, sakslaste tahe jms pidid minu arvates tulemuse andma märksa varem. Nüüd, kui Saksamaa ühinemisest on möödunud rohkem kui 15 aastat, tundub Saksa professori hinnang õige olevat. Saksamaa idaosa probleeme arvestades võib-olla isegi optimistlik.

Läbimurdeaasta

Lootused tulevasele edule sundisid tegutsema, samm sammu haaval plaane tegema. Kohe pärast taasiseseisvumist koostas valitsus nn 3 x 3 programmi. See käsitles olulisi tegevusi kolmeks esimeseks nädalaks ning tegevussuundi kolmeks järgneva kuuks ja kolmeks järgneva aastaks (Savisaar 2004, 748–754). Muu hulgas tuli leida lahendus kütusekriisile, teha ettevalmistusi järgmise aasta rahareformiks jpm. Toonase ja tänase paremaks mõistmiseks pakun järgnevalt

mõningaid mõtteid minu esinemisest 1991. aasta detsembris Eesti Vabariigi Ülemnõukogu istungil seoses järgmise aasta riigieelarve aruteluga (vt Eesti Vabariigi Ülemnõukogu stenogramm...). Muu hulgas rõhutasin: "... reforme ei saa läbi viia 2–3 aastaga. Kuni 10 aastat kulub selleks. Õnneks on meil midagi õnnestunud ära teha. Arvan näiteks, et rahuldavas faasis on meie maksu- ja eelarvereform, kuigi ka neil aladel on väga palju täiustusi ees. Kuid väga palju on veel teha, ja 1992. aasta on üks läbimurdeaasta. Oma rahale üleminek, rahareform on muidugi keskne reform. Tõelise reformi sisu annab kindlasti välja ka kõik see, mis saab toimuma kaubanduses. Kuid eelarve tulude tagamiseks, /.../ saabuva tööpuuduse leevendamiseks, endastmõistetavalt ka krooni stabiliseerimiseks pole midagi olulisemat kui ettevõtluse kiire areng. Kõva töö ja aruka äri oskuslik kombineerimine on üks võtmeküsimus. Majanduse edaspidine kiire rahvusvahelistumine on väljaspool kahtlust ülitähtis."

Tolleaegselt olukorrast tööstuses ning lootustest annavad pildi järgmised valikulised lõigud esinemisest: "Peame tegema kõik, et säiliks, areneks ja muutuks efektiivsemaks meie kütuse-energeetikatööstus, kogu see kompleks, kogu see valdkond. Kütuse ja energia kokkuvõtteid, vastavad meetmed igal tasemel muutuvad tuleval aastal esmakordselt viimase 50 aasta jooksul oluliseks. Riigi erilise tähelepanu all peab olema uuel aastal ka liha-, piima- ja üldse toiduainetetööstus. Sooja- ja söögiprobleemid tuleb ka kõige raskemal ajal vähemalt rahuldavalt lahendada. Kogu ülejäänud tööstuse osas muutub võtmesõnaks eksport. /.../ Oluline on tööstusettevõtete kiire privatiseerimine ja väliskapitali kaasamine. Ainult oma tarkusega ja Eesti omanikega me tööstust maailmaturuga ei integreeri."

Lootsime välisabile. Samas olin sunnitud maalima ka selles valdkonnas realistliku pildi: "Välisabi saamine on siiski aeganõudvam, kui me mõni kuu tagasi arvestasime ja lootime, ja selle maht on märksa tagasihoidlikum, kui vaja oleks. Tahaksin lihtsalt taustaks tuua

Saksamaa, kes planeerib 1992. aastaks oma eelarvest 110 miljardit Saksa marka ehk 68 miljardit dollarit endise Saksa Demokraatliku Vabariigi abistamiseks. Me oleme jämedalt öeldes kümme korda väiksem kui Ida-Saksamaa, seega võiksime eelarvest saada 5–6 miljardit dollarit, kui oleks selline eelarve maailmas olemas. Meie aga peame abi-programmidena arvestama nähtavasti kaks suurusjärku väiksemate summadega."

Stardiraha 150 Eesti krooni

Väärtustasime ka tööjõuturgu. Mõned read seda problemaatikat puudutanud esinemisest: "Tööealiste, tervete inimeste jaoks käivitub meie arvates 1992. aasta teisel poolel karm tööjõuturg. Esmakordselt üle pikkade aastate tuleb täiskasvanud inimesel tõsiselt mõelda, missuguseid oskusi, teadmisi, kogemusi vajatakse tööjõuturul, mis tal on pakkuda ja kui palju selle eest makstakse. Tõenäoliselt jõuab 1992. aasta teisel poolel kaup poodidesse, aga rahval pole piisavalt kroone, et kõike soovivat osta. Me kõik muidugi tahaksime saada head palka, kuid meie tehtud töö lihtsalt ei maksa maailmaturul kuigi palju ja meil pole võimalik enamikule rahuldavat palka maksta. Loodame, et selline olukord suurendab ettevõtlikkust, tootlikkust, töökust. Kõigil läheb vaja oskust võlgu elada ja võlgasid maksta, nii nagu see on turumajanduses üldlevinud."

Lõpetasin oma esinemise kokkuvõtlikult: "Iseseisvumine ja turumajandusse sisenemine toob kaasa märksa radikaalsemaid muudatusi, kui meie siin Ülemnõukogus ja valitsuses oleme julgenud kavandada. Neid protsesse ei ole võimalik enam peatada, isegi mitte oluliselt aeglustada, nad on hädavajalikud tuleviku nimel, neile tuleb julgelt vastu minna ja võimalikult üksmeelselt ja arukalt tegutseda. Peame endale aru andma, et läheme uude paradigmasse, oleme sinna sunnitud minema oma mõtteviisiga, muutused ei ole enam evolutsioonilised, vaid sõna tõsisel mõttes revolutsioonilised..."

Vabandan lugeja ees ühe toonase ettekande liigse tsiteerimise pärast. Kuid minu arvates

annavad need lõigud hea ülevaate meie stardipositsioonist. Pealegi pole tolle aja arutlused üldjuhul kergesti kättesaadavad. Mõned esitatud seisukohtadest tunduvad tänasele lugejale võib-olla primitiivsed, mõned mõtted sobivad hästi ka tänasesse päeva.

Mäletan, et tolle aja esinemistes sai antud mitmesuguseid hinnanguid, sealhulgas vajalike investeeringute kohta. Pakkusin välja, et peame normaalse elukeskkonna saavutamiseks investeerima inimpõlve või enama jooksul iga elaniku kohta vähemalt miljoni. See tähendas tolleaegsete ja ka praeguste arusaamade kohaselt astronoomilist summat – ligikaudu 1,4 triljonit krooni ehk ligemale 100 miljardit eurot. See on ligikaudu kümme tänast Eesti ühe aasta sisemajanduse kogutoodangut. Nagu teame, jätkub praegu miljonilisest investeeringust üksnes Tallinnas väikese korteri omandamiseks. Kuid me ei vaja ainult korterit. Seega üks miljon investeeringuid inimese kohta ühe inimpõlve jooksul pole sugugi palju.

Meie stardipositsiooni kirjeldab hästi rahareformi päev 1992. aasta juunis. Teatavasti vahetati rublasid piiratud koguses, nii et enamik startis krooniaega 150 Eesti krooniga. Tuleb lisada, et korterid, kus me elasime, kuulusid enamasti riigile, olid kehva kvaliteediga, väljavahetamist vajasis nõukogudeaegne kodutehnika, autod jms. Uuendamist vajasis ühissõidukid, teed, sillad, torustikud, elektriliinid, ettevõtete sisseseaded, ühiskondlikud hooned jne. Paljuski on kõik veel tänagi pooleli.

Õeldule tuleks lisada meie tagasihoidlik ettevalmistus, teadmised ja oskused turumajanduseks. Kõike kokku võttes nendime, et alustasime teed tulevasele majandusedule enam kui tagasihoidliku pagasiga. Põlvkond, kes astus ellu 1990. aastate algul, sai paranduseks võrratult viletsama majanduse kui näiteks naaberriigi Soome vastav põlvkond. Alustasime märksa kehvemast seisust kui Kesk-Euroopa riigid, kuid paljude endiste liiduvabariikidega enam-vähem võrreldavast seisust. Kuid olime optimistlikud, meil oli lootus, tahe saavutada edu.

Praegune olukord ja edu tegurid

Praegust majandusolukorda hinnatakse erinevalt. Rahvusvaheliste reitingute järgi otsustades oleme kahtlemata edukad. Meie küllalised jagavad enamasti kiidusõnu. Koos lõuna-naabritega nimetatakse meid Balti tiigriteks. Eesti majandusnäitajate võrdlemine teiste riikide näitajatega annab aluse meid edukaks nimetada.

Edu on suhteline, edukad oleme muudatuste dünaamikas, võrreldes oma stardipositsiooniga ja paljude saatusekaaslastega, kes vabanesid pealesunnitud režiimist meiega ühel ajal. Majandusedu tunnustab noorem, hinnangu andmisel on enamasti kahtlev vanem põlvkond. Esimestel on majanduslikult paremini läinud kui teistel. Majandusedu tajuvad mitme suurema linna elanikud, edus kahtlevad paljud väikelinnade ja maapiirkondade elanikud.

Mõnes uuselamurajoonis jalutades või uusi kaubanduskeskusi külastades on majandusedu silmaga nähtav. Tallinnas Mustamäel näeb üksnes mõningaid edu märke: mõned majad on remonditud, palju aknaid vahetatud, parklad autosid täis, tösi, enamik kaugeltki mitte uued. Mõnda ääremaakülla sattudes pole majandusedust üldse võimalik rääkida, sest küla lihtsalt enam pole.

Siiski oleme pigem edukad kui mitteedukad. Kuid nimetamisväärselt majanduskasvust hoolimata oleme endiselt suhteliselt vaene riik. Maailmapanga andmeil (2004. a – www.worldbank.org) oleme maailma 208 riigi seas kogutoodangu tasemelt ühe elaniku kohta (ostujõu järgi) 62. kohal ehk esimese kolmandiku lõpus. Oleme ligikaudu sama jõukad kui Slovakkia (59.), Poola (64.) ja Leedu (65.). Meist peaaegu 1,5 korda jõukam on uus Euroopa Liidu liige, väikeriik Malta (48.) ja juba staažikas liikmesriik Portugal (47.). Sellise arvestuse järgi ligi kaks korda jõukamad on meile sageli eeskujuks seatav Singapur (27.) ning Hispaania (29.). Meie unistuste maad – Põhjamaad – kuuluvad kõik esimese 30 jõukama riigi sekka ja on meist ligikaudu 2,5 korda kõrgemal tasemel. Oleme olnud kahtlemata edukad, kui võrrelda

meid näiteks Ukrainaga (106.), kelle vastav näitaja on meie omast üle kahe korra väiksem, või Gruusiaga (146.), kelle kogutoodang elaniku kohta on ligemale 4,5 korda väiksem. Mäletame neid riike, tollal liiduvabariike, parkümmend aastat tagasi – siis olime enam-vähem võrreldavas seisus.

Praegusele olukorrale hinnangu andmisel võrdleme sageli Eestit ja Soomet. Ja võrdlus ei ole enamasti loomulikult meie kasuks. Pean siiski märkima, et tänapäeva Soomest võib leida samu probleeme mis meil. Näiteks vaesus, tööpuudus, ääremaade tühjenemine, rongi- ja bussiliikluse vähenemine maapiirkondades jms. Ideaalriiki pole olemas, aga paremini saab alati.

Edu tegureid on palju ja nad on omavahel seotud. Neist on ka palju kirjutatud. Mainigem näiteks edukat rahareformi, fikseeritud vahetuskurssi, tugevat finantssüsteemi, edukaid struktuurireforme ja erastamist, liberaalset väliskaubanduspoliitikat ja kapitali vaba liikumist, maksusüsteemi ja eelarvedistsipliini. Seetõttu ei ole õige, kui tõstame liigselt esile mõnda üksikut edu tegurit, näiteks lihtsat maksumüsteemi ja proportsionaalset tulumaksu. Seaksin edu tegureist esikohale inimese, kellel oli piisavalt valmisolekut muudatusteks, ettevõtlikkust ja oskust uuenevates majandusoludes toime tulla. Eri valitsustel õnnestus heas tempos reforme ellu viia (Terk 2005). Oluliseks osutus meie avatus ning asend rikaste Rootsi ja Soome läheduses. Tulid suured välisinvesteeringud, tehnoloogia, oskusteave ja ärikultuur. Oma mõju avaldasid Helsingi lähedus, Soome turistid, Venemaa naftasaaduste transiit, kiiresti kasvanud kinnisvaraäri jpm. Eeldused eduks lõi samm-sammult välja kujunenud majandusmudel, aga sellest on juba palju räägitud.

Pealesunnitid kokkuvõtte

Kahtlemata on olnud senise majandusedu üks oluline tegur madalad palgad ja paljude perekondade vaevaline toimetulek. Sel viisil on tagatud toodete ja teenuste madalad tootmiskulud, leitud turg, ka ekspordi-

võimalused. Madal palgatase on omakorda meelitanud siia välisinvestoreid, see on edendanud majandust. Teisiti öeldes on üks edu tegureid pealesunnitid kokkuvõtte, ressursside ümberjagamine. Võib ka öelda, et majandusedu hinnaks on enamiku perede toimetulekuraskused. Võib-olla osaliselt ka rahva kehvapoolne tervis, sündimuse vähenemine ja palju muid selliseid probleeme. Samas tuleb küsida: kas oleks saanud teisiti? Kas vähema majandusedu korral oleksid sotsiaalsed probleemid vähem teravad? Julgen kahelda teise, märksa edukama tee olemasolus. Vähemalt ei ole keegi seda usutavalt suutnud kirjeldada.

Viimaseil aastail on üheks majandusedu teguriks kujunenud jõukamate üksikisikute ja perede julge laenamine ja laenatud vahendite kasutamine, seda eeskätt soodsate laenuitingimuste tõttu. Ligemale viiendikul perekondadel on nimetamisväärseid laenukohustused. Kuid kaugeltki kõik pole laenuvõimelised. Analüüsides Balti riikide arengut seoses ettevalmistustega ja ühinemisega Euroopa Liiduga, võib väita, et meid veab edule seesama rikas Euroopa Liit. Veduriks on suur avatud turg, rahalised toetused, mis on peagi ligemale kümnendik meie aasta eelarvetest jpm. Mäletatavasti kurtsime perestroika ajal, et ei ole võimalik keeta paksemat suppi katla ühes servas, ja selgitasime sel viisil, miks me ei saa edukamad olla. Nüüd võib väita samamoodi: katla ühes servas ei ole võimalik keeta lahjemat suppi. Euroliit on uus katel, kuhu kuulume. Toimib ühendatud anumate seadus, kui füüsikat selgituseks appi võtta, või konvergens, kui majandusteaduslikku terminoloogiat kasutada.

Mäletatavasti olime 1990. aastail oma reformide ja majandusarenguga Lätist-Leedust mõnevõrra ees. Nüüd on nad meile järele tulnud, kuigi mitmed lahendused olid ja on meil tänagi erinevad. Võimsa tegurina toimib euroliidu turg, senised paljukorutatud edutegurid on jäämas tagaplaanile. Kahtlemata aitab kaasa meie väiksus. Sageli seda ei tajuta, sellepärast pakuksin järgmise võrdluse.

Teatavasti on Eesti majanduse arengut mõjutanud kõige rohkem naaberriigid Soome ja Rootsi. Liites kokku Rootsi ja Soome majanduse kogutoodangu (2004. aastal) ja võrreldes seda Eesti näitajaga, selgub, et meie majandus on ainult kaks protsenti nende riikide kui peamiste investorite summaarsest majandusest. Muide, Soome ja Rootsi nimetavad ennast väikeriikideks. Meist märksa väiksemad, näiteks Andorra, on miniriigid. Sellepärast võiks Eestit nimetada pisiriigiks. Mitte halvustamiseks, alaväärtustamiseks, vaid objektiivsuse mõttes. Pilt on veidi parem, kui võrdleme kogutoodangu näitajaid korregeerituna ostujõu järgi. Sel juhul on Eesti majandus üle nelja protsendi Rootsi-Soome majandusest. Arvestades ka eespool kirjeldatud kvalitatiivset vahet, peaks ühisturus toimiv konvergens olema vähemalt lähiaastail mõjuvõimas ja pisikese Eesti majandusedu tegurina oluline. Kui vaid euroliit ise jätkuvalt areneks.

Prognoosimise raskused

Mis saab edasi? Kas Eesti majanduse areng on pikaajaliselt jätkusuutlik? Kas Eesti jätkuv, näiteks vähemalt kuueprotsendiline majanduskasv aastas on võimalik? Kas Eesti majandus peaks ja võiks kasvada pikaajaliselt kümme protsenti aastas? Kas on võimalik saavutada majandusedu, mida enamik elanikke tunnetab ja tunnistab? Millal jõuame majandusnäitajatega euroliidu keskmisele tasemele? Millal saavutame Soome majandustaseme, palgataseme? Neile ja paljudele säärasele küsimustele on otsitud vastuseid, need pakuvad laialdast huvi.

Majandusprognoose on sama keeruline teha kui ilmaprognoose. Lühikeseks ajaks see enamasti õnnestub, pikemaks ajaks harvemini. Kuid ka lühiajalised prognoosid osutuvad mõnikord vääraks. Rõõmustame, kui ootamatult, mitte prognoosi järgi, ilm paraneb ja vastupidi. Ka majanduses on aeg-ajalt nii.

Olen kasutanud näidet Mart Siimanni valitsuse ajast. Uus valitsus tegi 1997. aasta aprillis prognoose aasta tulemuste, sealhulgas majanduskasvu kohta. Kasutati kätte-

saadavat infot ja räägiti võimalikust ligikaudu kuueprotsendilisest aastast majanduskasvust. Kuna majandusliku tegevuse tulemused kajastuvad statistikas alati mõningase hilinemisega, ei teadnud prognoosi koostajad, et majanduskasv oli juba toleks ajaks märkimisväärselt kiirenenud. Tegelikult saavutati aasta majanduskasvuks rekordilised rohkem kui kümme protsenti.

Meenub ka 2005. aasta teise kvartali ligikaudu kümneprotsendiline majanduskasv. See oli üllatus enamikule analüütikuile. Veel mõned päevad varem oodati tagasihoidlikumat tulemust, kuigi kõik oli tegelikkuses juba toimunud, sest teine kvartal oli selleks ajaks ammu lõppenud, kui statistika meid tulemusest informeeris. Siiski võib suure tõenäosusega lühiajaliselt prognoosida, et Eesti majanduse kiire areng jätkub. Asjatundmatuna mõjuvad liiga täpsed, näiteks protsendikümnendiku täpsusega prognoosid. Muide, prognoosijad saavad sellest ka ise aru, kuid selgitavad, et täpsust nõuab neilt ajakirjandus.

Ettevaatlikumalt tuleks suhtuda pikemaajalistesse prognoosidesse. Seda, millal me jõuame teatud tasemele euroliidu või Soomega võrreldes, saab prognoosida üksnes tõenäosusega ja usutavam on selline tulemus, mis esitatakse pikema ajavahemikuna. Me ei tea, kuidas muutub meie arengukiirus olukorras, kui näiteks Eesti majanduse areng on kümne aasta pärast kaks korda kõrgem kui täna. Soome praeguselt tasemelt saavutatav paariprotsendiline kasv on tegelikult palju väärtuslikum ja kvalitatiivsem kui Eesti tänaselt tasemelt saavutatav märksa suurem kasv. Võrreldes selle mõistmiseks kas või kõrgushüppajaid, kellest üks parandab oma aastatulemusi maailmarekordilähedaselt 235–240-sentimeetriselt tasemelt, teine aga kahe meetri kandist. Seetõttu pole võimalik usutavalt prognoosida, kas me üldse kunagi praegusele või, veelgi enam, tuleviku-Soome tasemele jõuame. Samuti ei ole põhjust naerda välja ennustajat, kes väidab, et teatud asjaolude kokkulangemisel võime kaugemas tulevikus Soomet või mõnda teist Põhjamaad kulguni edestada.

Odava tööjõu aeg lõppemas

Raske on anda ühest hinnangut Eesti majanduse arengu jätkusuutlikkuse kohta. Oleme juba aastaid rääkinud, et majanduses odavale tööjõule panustamise aeg on lõppemas. Rõhutame, et peame märksa enam ja kiiremini lisama väärtust oma toodetele ja teenustele, olema konkurentsivõimelisemad maailmaturul jms. Vastasel juhul ei ole me jätkusuutlikud. Diagnoos peaks olema õige. Kuid lahendusi toovaid stsenaariume on vähemalt kaks.

Esiteks võib Eesti majandus kohaneda uute oludega järk-järgult, tehes läbi vajalikud struktuurimuutused ja saavutades jätkuvalt edu. Teiseks võib vajalik oluline korrigeerimine tulla kriisi kaudu. See tähendab olulist, kuid loodetavasti ajutist majanduslangust paljudes majandussektorites, pankrotte, omanike vahetust ja lõppkokkuvõttes uuenenud, konkurentsivõimelisema majandusstruktuuri teket. Võib kindel olla, et Eesti majandus elab pikema aja jooksul üle teatud langusi ja, võimalik, et ka kriise. Maailma majandus areneb jätkuvalt tsükliliselt. Uuema ajaloo mälus on meil ainult üks tõsisem majanduslanguse aasta – 1999. Selle põhjused on teada. Kriis algas tollal Aasiast ja peaaegu samal ajal kukkus Vene majandus. Tuletan meelde, et maailmamajanduse ja Vene majanduse analüütikud ei suutnud neid prognoosida.

Riigid, mille majandus on aastakümneid võrreldavalt arenenud, omavad põhjalikku ülevaadet ka mineviku majanduslangustest. Samas tunnistatakse prognoosimise raskusi ja prognooside ligikaudsust (Vartia 1994). Tulevasi majanduslangusi ei ole võimalik vältida, küll aga võib arutleda, kuidas nende mõju leevendada ning majanduslanguse olukorras parimaid otsuseid teha. See aga ei ole meie tänane teema.

Majandusuuringuid võib tuleviku kohta välja lugeda mitmesugust vajalikku informatsiooni. Näiteks on selge, et majanduskasvu jätkumine toob kaasa palgakasvu ja hinnataseme tõusu. Teisiti öeldes, kui meil läheb majanduses hästi, tõusevad ka palgad ja hinnad. Vähemalt

mõnes majandussektoris kaasneb sellega rahvusvahelise konkurentsivõime langus. See omakorda sunnib peale vajalikke majanduse struktuurimuudatusi.

Prognoosida on võimalik paljusid meetodeid kasutades. Usutavama tulemuse saab eri meetodeid kombineerides. Kuid vähemalt pikaajaliste prognooside andmisel on olulisel kohal eksperthinnangud. Arvestades, missuguses seisus me 1990. aastate algul alustasime, ja vaadates tulemusi, tahaks meelsasti anda optimistliku hinnangu. Siiski kaldun arvama, et meie nn tee õnnele kestab ligikaudu sama kaua kui okupatsioon ehk siis 50 aastat. Peaaegu kolmandik sellest teest on läbitud. Kuid kindlasti on tulevane õnn märksa teisenäolisem, kui me seda praegu ette kujutame.

Vajalikud struktuurimuudatused

Eesti majandus on viimase 15 aasta jooksul läbi teinud suured struktuurimuudatused. Eriti kiired olid need nimetatud perioodi esimesel kolmandikul. Eesti statistika aastaraamatut sirvides selgub nii mõndagi huvitavat. Ligikaudu 60 protsenti meie 600 000 töötajast on hõivatud tertsiaalsektoris ehk lihtsamalt öeldes teeninduses. Ligemale kolmandik töötab sekundaarsektoris ehk tööstuses ja ehituses ning ca 6 protsenti primaarsektoris ehk põllu- ja metsamajanduses. Viimasena mainitud sektoris on olnud suurim hõive langus. Veel 1995. aastal töötas selles sektoris 64 600 töötajat, 2004. aastal aga ainult 35 000. Hinnates praegust hõivatuse struktuuri meist märksa enam arenenud riikide näitajaga, võib prognoosida teenindussektori osa jätkuvat suurenemist.

Tähtsam kui esitatud üldine struktuur on nimetatud sektorite sisestruktuur. Nii tööstuses kui ka teeninduses on eriti väärtuslikud need sektorid, mis suudavad pakkuda enam lisandväärtust andvaid tooteid ja teenuseid. Kuna meie siseturg on väike ja keskmine ostujõud madal, on tähtis, et need tooted oleksid eksporditavad. See on ühtlasi ka

nende rahvusvahelise konkurentsivõime tunnus. Eesti tööstuse struktuur on olnud traditsiooniline, ligikaudu samasugune kui kümme aastat tagasi.

Suuremad sektorid hõivatuse järgi olid 2004. aastal puidutöötlemine ja puittoodete tootmine – 22 900 töötajat, toiduainete ja jookide tootmine – 21 300 töötajat, metallitoodete tootmine – 14 400 töötajat, elektri- ja optikaseadmete tootmine – 12 900 töötajat, rõiva- tootmine – 11 500 töötajat, tekstiilitootmine – 10 400 töötajat jne. Töötleva tööstuse ettevõtete toodang on enamasti lihtne, tööjõu- ja materjalimahukas. Seetõttu oli töötleva tööstuse ettevõtete puhaskasumi osatähtsus netokäibes 2003. aastal kõigest 5,8 protsenti (võrdluseks: näiteks kinnisvarategevuse asjaomane näitaja on 31,9 protsenti, raudteeveondusel 21,1 protsenti, postidel ja telekommunikatsioonil 18,8 protsenti).

On avaldatud kahtlust, kas Eesti tööstusel on tulevikku, ning pakutud, et peaksime rohkem lootma teeninduse arengule ja teenuste ekspordile. Selline vastandamine ei ole õige. Kindlasti on vajalikud nii tööstus kui ka teenindus ning mõlemad valdkonnad on perspektiivsed. Küll on vaja muuta tööstuse struktuuri. Traditsiooniline, tööjõu- ja materjalimahukusel põhinev tootmine peab asenduma teadmistemahuka, säästliku, suurema lisandväärtusega toodete tootmisega. Sealjuures toimub nimetatud struktuurimuutus samm-sammult, sellega võib kaasneda tagasimineku üksikuis sektoris ja isegi üksikute ettevõtete pankrotistumine. Struktuurimuutuste tulemusena ei paku edaspidi keerulisemat, kõrgema lisandväärtusega toodangut mitte ainult kõrgtehnoloogilise tootmisega moodsad tööstusharud, vaid loodetavasti ka mitmed traditsiooniliste tööstusharude ettevõtted. Moodsaid ja traditsioonilisi ei tuleks vastandada. Ka tippriikides on kõrgtehnoloogilise tööstuse osatähtsus väike. Struktuurimuutused toimuvad sektori sees, konkreetse ettevõtte toodangu ja teenuste ning kasutatava tehnoloogia uuendamise teel.

Vana tuntud soov

Omaette küsimus on, kas, kuidas ja kuivõrd saab soovitud struktuurinihkeid toetada ja kiirendada. Pakutakse, et näiteks valitsus määrab prioriteedid ja panustab oma ressursid teatud sektorite arengusse, samuti sõnastab konkreetse tööstuspoliitika. See on vana tuntud soov. Kardan, et valitsus ei saa sellega hakkama, otsustavad jätkuv üleilmastumine, rahvusvahelise tööjaotuse dünaamika, palgataseme tõus, tööjõupuudus jms. Pigem tuleks loota ettevõtjatele ja investoreile.

Tööjõu ja muude tootmiskomponentide kallinedes panustatakse loodetavasti suuremate eksimusteta perspektiivsetesse uutesse toodetesse ja sektoritesse. Valitsus saab nende protsesside kujunemisele üksnes kaasa aidata, seda enam, et ka võimalikud valitsuse käsutuses olevad toetusressursid on nii nüüd kui ka tulevikus napid. Küll aga saab valitsus perspektiivseid struktuurinihkeid soodustada kaudselt, näiteks infrastruktuuri kaudu, samuti vajalike spetsialistide ettevalmistamise tagamisega. Sellest aga mõnevõrra tagapool.

Struktuurimuutused leiavad aset ka teeninduses. Näiteks on Eesti logistikasüsteem orienteeritud tooraine ja energiakandjate veole. Kõrgema väärtusindeksiga toodete (tarbekaubad, masinad ja seadmed, aparaadid jms) veoks ei ole Eestit läbiv tarneahel näiteks Soome transiidikoridoriga konkurentsivõimeline. Selle teenindussektori jätkusuutlik tulevik sõltub rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamisest. Kindlasti muutuvad nii sisult ja loodava lisandväärtuse määralt kui ka ekspordi mahtude mõttes teisedki Eesti majanduse teenindussektorid. Olles panustanud rea aastate jooksul infotehnoloogia ja telekommunikatsiooni arengusse, peaksime olema lähiaastail võimelised teenuste ekspordist märksa rohkem teenima.

Perspektiivsed struktuurimuutused majanduses toimuvad lähiaastail tõenäoliselt mitme teguri mõjul, neist tähtsamad on kindlasti jätkuv globaliseerumine ja regionaliseerumine. Olu- list mõju avaldavad välisinvesteeringud ja

Eesti atraktiivsus rahvusvahelistele korporatsioonidele. Perspektiivne ja toetamist vääriv on kindlasti rahvusvaheliste korporatsioonide tegevus oma uurimis- ja projekteerimisüksuste loomisel Eestisse. Positiivse näitena võib tuua elektroonikafirma Ericssoni ja keemiafirma Akzo Nobeli siinsed allüksused. Sel viisil pakume kohapeal rahvusvahelise haardega tööd oma spetsialistidele, muudame teenuste struktuuri ning suurendame teenuste ekspordi. Vajalikud struktuurimuutused ei tule iseeneest. Neid on vaja kavandada.

Kas plaanimajandus tuleb tagasi?

Viimaseil aastail on meil juurdunud keskpikk planeerimine. Äriettevõtted koostavad enamasti 3–5-aastase horisondiga kavasid, paljudel on olemas mingi strateegia nime kandev koonddokument. Eestis paiknevad välisfirmadele kuuluvad tütarettevõtted koostavad peakontori suuniste järgi detailseid kolme aasta eelarveid. Nüüdisaegne infotehnoloogia võimaldab kontrollida nende täitmist peaaegu reaalselt.

Avaliku sektori asutused on koostanud ja koostavad mitmesuguseid organisatsiooni- ja valdkonnapõhiseid, pikemaajalisi arengukavu. 2005. aasta sügisel kiitis Riigikogu heaks põhjaliku kava “Säästev Eesti 21”, mis käsitleb aega kuni aastani 2030. Selle kava koostamises osales arvukalt Eesti teadlasi ning see on omamoodi Eesti ellujäämise ja arengu programm pikemaks perioodiks. Samal ajal võttis valitsus vastu dokumendi “Majanduskasvu ja tööhõive programm aastani 2008”. Selle koostajad olid põhiliselt kõrgemad valitsusametnikud ning dokument valmis Euroopa Liidu algatusel ja juhendamisel. Euroopa Liidu eestvõttel on koostatud ka Vabariigi Valitsuse poolt vastu võetud ja Euroopa Komisjoni poolt kinnitatud “Eesti riiklik arengukava 2004–2006”. Koostamisel on järgmist perioodi hõlmav arengukava aastaiks 2007–2013. Aastal 2007 võetakse kasutusse nii Eesti kui ka Euroopa Liidu rahaliste vahendite kasutamiseks strateegiline dokument – riigi eelarvestrateegia. Koostamisel on riigi

eelarvestrateegia 2007–2010. Mitmesuguste arengukavade koostamine ja elluviimine sunnib asjaosalisi tegelema tulevikuga. Kindlasti aitab selline tegevus kindlustada tulevast majandusedu.

Samas planeeritakse meie tegevust üha enam teistest keskustest. See annab teatud kindluse, kuid tekitab ka ohutunnet. Kas suudame säilitada oma näo ning senise paindlikkuse ja reageerimiskiiruse? Milline on praegu ja tulevikus Eesti-suguse pisikese riigi juhitavus? Planeerimine on muutunud detailsemaks, kohati tekib tunne, et plaanimajandus tuleb tagasi. Arengukavu on palju, nad erinevad nii tasemelt kui ka ajaliselt. Rahandusministeerium on juba pikemat aega tegelnud valitsuse määruse eelnõu ettevalmistamisega, mis reguleeriks strateegiliste arengukavade koostamist, täiendamist, elluviimist ja hindamist ning nende kohta aru andmist. Loodetavasti jõustub see määrus peagi ja korrastab strateegilise planeerimise valdkonda.

Samas on kümned, isegi sajad arengukavad enamasti ühenäolised, omavahel seostamata, vähe uusi ideid sisaldavad soovide ja unistuste kirjeldused. Nüüdisaegsete strateegiliste teoreetiliste seisukohtade ja edukate ettevõtete strateegia praktika põhjal on edukuse aluseks just loominguilisus. Tegelikuses on samalaadsetel organisatsioonidel sageli üpris sarnased arengukavad või avalikustatud strateegiad. Ometi saavutavad ühed märksa suuremat edu kui teised. Erinevus on elluviimises. Tulevane tegelikkus erineb vähem kavandatust, kui oskame kavandatud sihipäraselt ellu viia.

Pealegi on arengukavad sageli liialt mahukad dokumendid, mis ei erista olulist vähem olulisest. Vähemalt mõned strateegiateoreetikud väidavad, et kui olukord muutub keeruliseks, siis strateegia peaks muutuma lihtsamaks. Kui õige koostaks edaspidi lühemaid ja tuumakamaid arengukavu. Operatiivsed igapäevased tegevused vormistame tegevuskavadena. Mõnel juhul on nn väikeste sammude strateegia edukam kui mahukate strateegiadokumentide koostamine ning pikaaegsete visioonide väärtustamine.

Kuidas mõista teadmistepõhisust?

Planeerimine on vajalik, kuid veelgi vajalikum on strateegiline mõtlemine, strateegiline tegutsemine, kavandatu elluviimine. Tulevase edu tegureid on palju ja need muutuvad ajas. Vajalik on keskenduda olulisematele. Valitseva mõtteviisi kohaselt kuuluvad tähtsamate edutegurite hulka teadmistepõhine ühiskond ja majandus, teadus- ja arendustegevus, innovatsioon, haridus jms (Kalvet, Kattel 2002; Tiits, Kattel, Kalvet 2005). Sellega tuleb kindlasti nõustuda, kuid samal ajal tuleb arutlustes minna konkreetsemaks ning arvestada seejuures Eesti eripära.

Eesti ühiskond ja Eesti majandus on teatud mõttes ka praegu teadmistepõhised. Töötajail on üldjuhul vajalikud teadmised, neid täiendatakse igapäevase töö käigus, pealegi on uued teadmised mis tahes valdkonnas üha enam kättesaadavad. Tõsi, kiiresti muutuvate olude tõttu napib nii mõneski valdkonnas teaduslikke teadmisi.

Teadmistepõhisest ühiskonnast või majandusest rääkides tuuakse eeskujuks Soomet. Kui aga küsida mõnelt Soome ühiskonda ja majandust hästi tundvalt soomlaselt, kas neil on teadmistepõhine majandus, on vastus skeptiline. Kindlasti on Soome ühiskond ja majandus teadmistepõhisem kui Eesti ühiskond ja majandus. Kindlasti on Soome paljude majandussektorite töötajad paremate teadmistega kui Eesti kolleegid. Kindlasti luuakse Soomes mitmes valdkonnas ühe töötaja kohta rohkem uusi teadmisi, tehakse märksa enam teaduslikke uuringuid ning kasutatakse paremini uusi teadmisi ühiskonna ja majanduse arendamisel. Teadmistepõhine majandus ei ole aga ainult majanduses realiseeritav suurem teadmiste hulk, sellesse majandusse jõudmise kindlaim viis on üldine haridustaseme tõus.

Lootus, millele Eesti tulevane edu rajatakse, on teaduse ja arendustegevuse mahu oluline suurendamine. See on õige suund, kuid vajab paremat lahtimõtestamist. Peaaegu igas sellealases artiklis ja sõnavõtus on juttu, et me panustame uurimis- ja arendustegevusse

ligikaudu 1% SKT-st, Soome panustab ca 3%, Rootsi veelgi rohkem. Soovitatakse, et ka meie peaksime panustama ligikaudu Soome tasemel, sellest peaks erasektori osa olema kuni kaks kolmandikku. Arvestame selle rahasse. Praegu kulutab Eesti uurimis- ja arendustegevusse kuni 1,5 miljardit krooni aastas. Soome teeb asjakohaseid kulutusi kroonidesse arvestatuna ligemale 90 miljardi eest, mis on näiteks Eesti riigi eelarvest 1,5 korda suurem. Kui suudaksime viia vastavate kulutuste osa Soome praegusele suhtelisele tasemele ja seejuures kasvatada majandust kahekordseks, milleks kulub ehk kümnekond aastat, saame teadus- ja arendustegevuse rahalise mahu viia üksnes kümnendikuni Soome praegusest mahust. Sellest ei jätku kindlasti nähtavaks läbimurdeks, mille tulemuseks oleksid uued tooted, teenused ja tehnoloogiad ning neil baseeruv edukas ja mahukas äritegevus.

Õnnega pooleks võib mõni üksik läbimurre muidugi toimuda. Seega on meie selle valdkonna ressursid absoluutväärtustes nüüd ja tulevikus napid. Me ei saa, isegi kui oskaksime, neid ressursse kontsentreerida üksikutesse läbimurdevaldkondadesse. Unikaalse pisikese rahvusriigina peame säilitama ja arendama vajalikku kompetentsi peaaegu sama laias spektris kui suuremad riigid ning seega oleme sunnitud hajutama oma nappe vahendeid paljude teadusharude ja allharude vahel.

Otsustavad tippspetsialistid

Sellises olukorras peaksime andma loodetavasti üha mahukamale teadus- ja arendustegevusele realistlikuma rõhuasetuse. Selle väljund peaks olema eeskätt tulevast majandusedu kindlustavate eriharidusega spetsialistide ettevalmistamine. Teadus- ja arendustegevus loob niisiis pigem potentsiaali kui ärieduna realiseeritavat tulemust. Uued seadmed, tooted ja tehnoloogiad luuakse üha enam rahvusvahelistes suurfirmades, mille igäühe aasta-eelarve on võrreldav näiteks Soome sellealaste kulutustega. Tõsi, võrgustike kaudu on firmade uurimis- ja arendusüksused seotud vastava ala

parimate ülikoolide ja uurijatega üle maailma. Sel viisil saame ka meie osaleda. Teisiti öeldes on teadus oma iseloomult üleilmne, ka Eesti teadus annab oma panuse ühisesse varamusse.

Teadustulemuste tee ühte konkreetsesse Eesti ettevõttesse on enamasti keeruline, realiseerudes uute seadmete ja tehnoloogiate kaudu, mis on valdavalt loodud väljaspool Eestit. Seepärast tuleb teadus- ja arendustegevuse kõrval palju rohkem tähtsustada ja toetada tehnoloogiasiiaret ning veelgi avaramalt lähenedes – mitmesuguseid innovatsioone. Neid tehakse ettevõtetes ja asutustes iga päev ning nad peavad olema oma sisult teadmistepõhised (Liiv, Kalle 2005). Ettevõtte tasandil ei ole enamasti seost teadus- ja arendustegevuse kulude ja innovaatilise edukuse vahel. On palju näiteid, kus vähem, kuid targemalt investeerinud ettevõtted on saavutanud innovaativemaid tulemusi. Selliselt arutledes leiame jällegi tee vajalike spetsialistideni, ilma kellela kvalitatiivsed muutused mis tahes alal ei ole võimalikud.

Nüüdistühiskond ja majandus vajab spetsialiste väga paljudes valdkondades. Homne tööstus ja teenindus vajab aga konkreetsete valdkondade spetsialiste, sealhulgas tippspetsialiste. Lepime kokku, et tippspetsialisti tunnus on vähemalt magistriskraad. Statistikast selgub, et 2004. aastal sai Eestis magistriskraadi 1472 inimest, esmapilgul polegi vähe. Muret tekitab on pilt üksikute erialade lõikes. Magistriskraadi sai üksnes 48 tehnikaala ning 12 tootmis- ja töötlemisala spetsialisti. Veelgi vähem inimesi sai neil aladel doktoriskraadi – tehnikaaladel 13, tootmise ja töötlemise alal ainult üks.

Tehnikavaldkonna laia spektrit arvestades suutsime pakkuda arendust ja innovatsioone vajavatele tööstus- ja teenindusettevõtetele tühise arvu tippspetsialiste. Kahjuks ei ole tegemist ühe aasta kehva tulemusega, probleem on tuntud juba aastaid (Tärno 2002). Lähitulevik lubab siiski enamat. Riigitegelikkusest lähtudes peaks lähiaastail Tallinna Tehnikaülikoolis kaitsma doktoriskraadi igal aastal 22–24 tehnikaala spetsialisti. Veelgi suurem hüpe

peaks toimuma tehnikaala magistriskraadide omandamisel. Tehnikaülikooli riigitegelikkus on ligikaudu 250 magistriskraadi aastas.

Nimetatud valdkondade spetsialistide ettevalmistamisega hõivatud dotsentide ja professorite keskmine vanus on kõrge, paljud neist on pensionieas ja vajavad tööd jätkajateks doktoriskraadiga noori. Tallinna Tehnikaülikooli energeetikateaduskonna professorite keskmine vanus on (2005. aasta sügise seisuga) 64 aastat, keemia- ja materjalitehnoloogia teaduskonnas 59 ning mehaanikateaduskonnas 56 aastat. Keskmiselt veelgi vanemad on dotsendid: ehitusteaduskonnas 65, keemia- ja materjalitehnoloogia teaduskonnas 62, mehaanikateaduskonnas 59 aastat. Mehaanikateaduskonna 12 professorist on 5 pensionieas ja 2 vanus on selle lähedal, 14 dotsendist 8 on pensionieas ja 4 vanus selle lähedal. Oluliselt parem ei ole olukord paljudel teistel aladel, ja mitte ainult vaatlusaluses ülikoolis.

Säästlikkus on kultuur

Kui oleme seisukohal, et Eesti majandus vajab jätkuvalt ja piisaval hulgal tippspetsialiste, käsitletaval juhul keemilise tehnoloogia, mehhatroonika, energeetika jms tippspetsialiste, peame otsustavalt panustama asjaomase valdkonna õppejõudude otsustavale noorendamisele, järelkasvule, välisõppejõududele, tehnilis-tehnoloogilise infrastruktuuri uuendamisele jms. Ei piisa, kui arendame üksnes teadus- ja arendustegevuse infrastruktuuri, sama tähtsad on õppeotsustatavad laborid ja seadmed, ka aladel, kus täna tipp-teadust ei tehta.

Esitatu oli üks lõiguke meie spetsialistide ettevalmistuse köögipoolelt. Süvenevat analüüsi vajavad paljud valdkonnad. Teeme endale karuteene, kui kõlavate nimetustega kavade koostamise ja väärtustamise kõrval ei leia lahendusi Eestile vajalike tippspetsialistide ettevalmistamise probleemidele. Niisiis on tulevase majandusedu olulisimaid tegureid spetsialistid, laiemalt võttes ja moodsamalt väljendades – inimkapital. Heaks spetsialistiks saamiseks on vaja tingimusi, aga ka palju tööd

ja eeskätt tahet. Me ei suudagi õppuritele Eestis kõike vajalikku pakkuda. Lahenduseks on rahvusvaheline koostöö, üliõpilaste liikuvus, õppimine, vähemalt osaliselt välismaal jms. Praegu oleme alles selle tee algul.

Jätkuvaks majanduseduks on vaja mitte ainult väärtuslikumat inimkapitali, vaid ka üha suuremaid materiaalseid ressursse. Peame jätkuvalt investeerima igal aastal kümneid miljardeid kroone. Loodame edaspidisele Eesti atraktiivsusele ja sellest tulenevatele suurtele välisinvesteeringutele. Kuid jätkuvalt peame rõhku panema ka säästlikkusele ja sellest tulenevale investeerimisvõimele. Senine suhteline majandusedu on nii mõnelgi juhul mõjunud uimastavalt, tekitades aegajalt tunde, et oleme juba jõukad ja võime laiutada. On inimlik tahta näida ja vahel ka tegutseda jõukamana, kui tegelikult oled. Ent meenutades, millise pagasiga me ligemale viisteist aastat tagasi alustasime, kui suuri investeeringuid on tehtud ning kui palju tuleb jätkuvalt igasse eluvaldkonda teha, vajame panust kokkuhoiule.

Riigil tuleks sihikindlalt otsida võimalusi samasuguste vahenditega enam ära teha. Peaksime rohkem väärtustama tootlikkust ka riigi valitsemises, arutlema haldusökonoomika, õigusökonoomika, sise- ja välispoliitika ökonoomika kategooriates. Kas ikka ühel pisikesel riigil on vaja kõike seda tingel-tangelit, mis meid ümbritseb suurriikidest kopeerituna. Kas me ikka vajame nii grandioosseid valimiskampaaniaid, kõiki haldusstruktuure, kõiki välissaatkondi, lugematuid sõite mõttetule rahvusvahelistele üritustele, mõnede ametnike tipp-palkasid, üha paremaid ja võimsamaid autosid jms. Tõsi, need kulutused ei ole absoluutväärtuses teab kui suured, aga raiskamine on kahjuks nakkav, eriti kui see paistab kõrgelt kaugemale. Pealegi hävitab see tasapisi rahva õiglustunnet.

Matsirahvana pole meil mälus kuigi palju oma rahvusest ülikuid. Oleme enamasti pärit kokkuhoidu väärtustavatest peredest ja ootame ka oma riigilt samasugust käitumist. Kui prooviks iga kümne või saja uue vastuvõetud seaduse või muu regulatsiooni kohta

sõnastada ja järgimiseks võtta vähemalt ühe moraalinormi või eetilise printsiibi. Sel juhul oleks riigi valitsemine nii odavam kui ka efektiivsem ja majandusedu jätkuvus tõenäolisem. Kui lepiks kokku, et edaspidi räägime moraalsest vastutusest vähemalt sama palju, kui armastame rääkida poliitilisest vastutusest. Ühiskonnale, kus peaaegu kõik tunnevad kõiki, peaks see sobima. Säästlikkus, kokkuhoidlikkus ei ole ainult reaalkonoomika, see on kultuur.

Perekond kui majandusüksus

Majandusedu mitmetahulist teemat, sealhulgas edu tegureid, on raske ühes artiklis piisavalt avada. Lõpetuseks tahaksin siiski puudutada ühte, seni põhjendamatult vähem käsitletud valdkonda. See on perekonna majandamine, säästlikkus perekonnas, panustamine tulevikule, investeerimine.

Eestis on rohkem kui pool miljonit perekonda. Perekond on kõige levinum organisatsioon, nimetamisväärse summaarse aastakäibega, mitmekülgse majandusliku väljundiga. Kui areneb peremajandus, areneb ka üksikisik ja areneb riik. Kui Eesti peredel läheb hästi, on edukas Eesti majandus. Ja muidugi ka vastupidi, Eesti majandusedu tagab üha enamate perede eduka toimetuleku. Tähelepanu ja tunnustust on viimasel ajal väärinud perekond kui rahva taastootja. Rohkem tähelepanu vajaks perekond kui majandusüksus, kui oma liikmete karjääri toetaja, kui moraal ja eetika kandja ja arendaja.

Hiljuti koostasime ja andsime välja sellesisulise raamatu pealkirjaga "Peremajanduse ABC". Püüdsime avada inimese eluteed ja selle seoseid perekonna majandamisega. Käsitlesime perekonna sissetulekut ja elujärge, pere-eelarve koostamist ja sissetulekute-väljaminekute planeerimist. Kahtlemata on pere iga inimese karjääri üks alustalasid, edukas peremajandus toetab tööd ja karjääri. Üksikisikud ja perekonnad peaksid rohkem oma elu ja karjääri planeerima. Andsime soovitusi säästuvõimaluste leidmiseks ja säästude paigutamiseks, riskide maandamiseks.

Raamat annab ka peremajandusalaseid juriidilisi soovitusi, võtab seisukoha, et õnn ei peitu ainult rahas, annab soovitusi, kuidas raskes olukorras hakkama saada. Raamatust leiab muudki kasulikku, näiteks kuidas pikendada tööiga ja saada hakkama pensionärina, soovitusi kodu soetamiseks ja auto ostmiseks. Ilmselt vajame palju enam sellealast kirjandust, koolitust, arutelu. Üleuroopalised sotsioloogilised uuringud näitavad, et Eesti inimesed väärtustavad perekonda kaugelt

rohkem kui eurooplased keskmiselt. Ehk on selles tee ka perekondade majandusedule ning Eesti majandusedule tervikuna.

Teatud mõttes oleme samas seisus kui ligemale viisteist aastat tagasi, mille kirjeldamisega algab käesolev essee. Meil on teatud saavutused, on eeldused, millele tulevik rajada, on tahe areneda, kuid on ka probleeme, mida lahendada. Vajame enam loomingulist arutelu parema homse teostamiseks, sealhulgas majandusedu tagamiseks.

Kasutatud kirjandus

Eesti statistika aastaraamat 2005 (2005). Tallinn: Statistikaamet.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu kaheteistkümnenda koosseisu viiekümne seitsmenda istungjärgu stenogramm (1. ja 2. istung). Eesti Riigiarhiiv, f R-3, n 3, 15875, l 74–105.

Kalvet, T., Kattel, R. (2002). Majandusareng, innovatsioon ja tehnoloogilis-majanduslik paradigma: väljakutse Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele. – Riigikogu Toimetised 5, lk 142–148.

Liiv, I., Kalle, E. (2005). Teadmisjuhtimine. Tallinn: TTÜ kirjastus.

Peremajanduse ABC (2005). Koost J. Leimann. [Tallinn:] Vastus.

Savisaar, E. (2004). Peaminister. Eesti lähiajalugu 1990–1992. Tartu: Kleio.

Terk, E. (2005). Eesti majanduspoliitika: muutuv või muutmatu? – Eesti poliitika eile, täna, homme. [Tartu:] Johannes Mihkelsoni Keskus, lk 67–88.

Tiits, M., Kattel, R., Kalvet, T. (2005). Made in Estonia. Tartu: Balti Uuringute Instituut.

Tärno, Ü. (2002). Hea inseneriharidus ausse. – Riigikogu Toimetised 5, lk 136–141.

Vartia, P. (1994). Talouden ennustamisen vaikeus. ETLA B 100. Helsinki.

www.worldbank.org/data/databytopic/